

BİNGÖLDE BİR TASAVVUF AİLESİ: MELEKAN ŞEYHLERİ¹

Mehmet Şirin AYIŞ²

Özet

Şeyh Ali Sebti, Palu'da başlattığı ilim ve irşad faaliyetlerini, Bingöl ve çevresine de taşımak suretiyle bu yörenin Nakşî-Halidî Geleneği ile tanışmasına vesile olmuştur. Şeyh Ali Efendinin Bingöl ve çevresindeki bu faaliyetleri sonucu kendisine intisab edip, bölgede Nakşî-Halidî geleneğin yayılmasında yardımcı olan zatlardan birisi de Melekanlı Şeyh Abdullah Efendi'dir. Şeyh Ali Efendi ile Melekanlı Şeyh Abdullah Efendinin tanışması, bölgede Nakşibendiyye tarikatının yayılması için bir dönüm noktası teşkil eder. Şeyh Abdullah Efendi döneminde bölgede bulunan pek çok insan Melekan köyüne gelerek, burada hem medrese usulü ilmî tedrisat, hem de tekke terbiyesi ve Nakşî-Halidî tarikat eğitimi almışlardır. Burada eğitim alan insanlar, kendi memleketlerine döndüklerinde buldukları yerlerde medrese açmak suretiyle ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu usul, Şeyh Abdullah Efendi döneminde olduğu gibi, kendisinden sonra postnişin olan Şeyh Mahmud Efendi, İkinci Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh Ebubekir Efendi ve kısmen de Şeyh Vahdeddin Efendi döneminde devam etmiştir. Bu yüzden Şeyh Abdullah Efendi ve diğer Melekan ailesi şeyhleri döneminde Bingöl ve Muş çevresinden pek çok insan Melekan medresesinde hem ilim, hem de tarikat eğitimi almıştır. Melekan ailesinin son postnişini Vahdeddin Efendinin Melekan köyünden Bingöl merkeze taşınmasıyla Melekan'da hem ilim-irşad faaliyetleri, hem de medrese eğitimi son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, Melekan, Nakşibendiyye, Halidilik, Medrese.

A SUFI FAMILY IN BİNGÖL: MELEKAN SHEIKHS

Abstract

By conveying the enlightenment through knowledge and education activities that he started in Palu to Bingöl and the surroundings, Sheikh Ali Sebti Efendi conduced to the acquaintance of this area with the Naqshi-Halidiyya tradition. One of the personages attaching himself to Sheikh Ali Efendi as a result of his activities in the vicinity of Bingöl and contributing to the spread of the Naqshi-Halidiyya tradition in the area is Sheikh Abdullah Efendi from Melekan. The acquaintance-

- 1 Bu makale, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Halidîliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi" adlı sempozyumda sunulan bildiriden üretilmiştir. Bkz. Mehmet Şirin Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidilik", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Halidîliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum)*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 4-5 Mayıs, Bingöl 2017.
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. msirinayis@hotmail.com

ship of Sheikh Ali Efendi with Sheikh Abdullah Efendi from Melekan constitutes a turning point for the spread of Naqshbandiyya tariqa. Many people living in that vicinity during the time of Sheikh Abdullah Efendi came to the village of Melekan and received both scientific education, in accordance with madrasah principles, and teqqe (Islamic monastery) education as well as Naqshi-Halidi tariqa education. The people who received education here were engaged in the activities of scientific education and enlightenment through knowledge by opening madrasah where they resided after they returned to their hometowns. This practice, as in the period of Sheikh Abdullah Efendi, was carried on during the period of the successor *postnisins* (*head of a religious order*) Sheikh Mahmud Efendi, the Second Sheikh Abdullah Efendi, Sheikh Ebubekir Efendi and partially Sheikh Vahdettin Efendi. For this reason, many people from the vicinity of Bingöl and Muş received both scientific and tariqa education in Melekan madrasahs during the time of Sheikh Abdullah Efendi and the other sheikhs of Melekan family. Not only the scientific activities, enlightenment through knowledge activities but also the madrasah education in Melekan came to an end after Vahdettin Efendi, the last *postnisin* of Melekan family, moved from the village of Melekan to Bingöl city center.

Keywords: Bingöl, Melekan, Naqshbandiyya, Halidiyya, Madrasah.

GİRİŞ

Bingöl'ün dinî ve tasavvufî hayatı ile bölgede din hizmeti yapmış aileleri tanımak için şehrin tarihi geçmişine bakmakta fayda vardır. Tarihte daha çok Amid (Diyarbakir) Erzen-i Rum (Erzurum) ve Erzincan şehirleriyle olan bağlantısı ve bu şehirlere giden stratejik yollar üzerinde bulunan Bingöl, ya da eski adıyla Çapakçur bölgesi, Hititler, Urartular, Asurlular, Persler, Büyük İskender, Selekoslar, Kommagene, Roma ve Bizans gibi pek çok devletin hâkimiyetinde kalmıştır.³

Bingöl'ün İslam dini ile tanışması, bir görüşe göre Hz. Ömer zamanına kadar geri götürülmektedir. İslam orduları, Hz. Ömer döneminde 636 yılında Yermuk'ta Bizans İmparatoru Heraklius'un ordularını yenince Suriye tamamen Müslümanların eline geçmiş ve Bizans Suriye'ye veda etmişti. Müslümanların, Biladü's-Şam olarak adlandırdıkları Suriye'yi fethetmeleri, onlara Cezire'nin, yani Yukarı Mezopotamya bölgesinin kapılarını da açmıştı. Cezire bölgesi ve bu bölgenin önemli kenti Amid (Diyarbakır)'in fethi, Bingöl ve çevresinin fethini de kolaylaştırmıştı. Daha sonraki süreçte Bingöl ve çevresi

3 Metin Tuncel, "BİNGÖL", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 183; Abdurrahman Acar, "Bingöl ve Çevresinde İslam Dininin Yayılması" *Birinci Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl 2014, s. 26.

İyâz b. Ğanm'ın⁴ başkomutanı olduğu Cezire ordusu tarafından sulh yolu ile alınmıştır. Bu bilgiler ışığında baktığımızda, Bingöl'ün İslamlaşma sürecinin Cizre ve Diyarbakır üzerinden olduğu öne çıkmaktadır.⁵

Yukarıda anlatılan İslamlaşma süreci dikkate alındığında, Halidiliğin de Bingöl'e, Cizre ve Diyarbakır bölgesi üzerinden gelmiş olabileceği sonucuna varmak mümkündür. Çünkü Halidiliği bu bölgeye getiren Şeyh Ali Sebti, aslen Diyarbakırlı olup Mürşidi Mevlana Halid'in görevlendirmesi üzerine irşad hizmetlerinde bulunmak üzere Palu bölgesine gelmiştir.

Ali Sebti, bir rivayete göre 1777 yılında, bir başka rivayete göre ise 1786 yılında Diyarbakır İline bağlı Bismil İlçesinin Çihilsütün (Kırkdirek) köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini babasının yanında yapmış, daha sonra Diyarbakır'a giderek oranın tanınmış ve faziletli âlimlerinden ders görüp icazet almıştır. Mevlana Halid, Hindistan dönüşü Diyarbakır'a uğrayıp Şeyh Ali Sebti'ye misafir olur ve Şam halkının irşadında kendisine yardımcı olmasının, Abdullah Dehlevî (ö. 1240/1824)'nin emri olduğunu söyler. Bunun üzerine Şeyh Ali Sebti, Mevlana Halid ile birlikte Diyarbakır'dan ayrılır, vefatına kadar yanında kalıp yazdığı mektupları sahiplerine ulaştırmak görevi başta olmak üzere hizmetinde bulunur. Şeyhinin vefatından sonra, vasiyeti üzerine kendisine irşad için hilafet görevi verilerek bu günkü Palu'ya gönderilir. Ömrünün sonuna kadar bu bölgede ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunan Ali Sebtî, 1870 yılında Palu'da vefat etmiştir.⁶

4 İyâz b. Ğanm b. Züheyr el-Fihri, hicretin altıncı senesinde Müslüman oldu. İkinci Habeşistan hicreti ile beraber Hz. Peygamberi bütün gazvelerine katıldı. İrtidat olaylarının bastırılmasıdaki başarısından dolayı Hz. Ebubekir tarafından Irak'a kumandan olarak atandı. Hz. Ömer döneminde Cezire bölgesinin fethi ile görevlendirildi ve bu bölgenin tamamı onun döneminde fethedildi. Bkz. Asri Çubukçu, "İYÂZ b. ĞANM", *DİA*, XXIII, İstanbul 2001, s. 498.

5 Ramazan Şeşen, "CEZİRE" *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 510; Abdürrahim Tufantoz, "MERVÂNİLER" *DİA*, XXIX, İstanbul 2004, s. 232; Muhittin Özdemir, "Şafii Mezhebinin Doğu Anadolu Ayağı ve Bingöl Örneği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S: 7, Nisan 2006, s. 350.

6 Muhammed İhsan Oğuz, *Tasavvuf Yolunda Manevî Cihad*, Oğuz Yayınları, İstanbul 1998, s.113; Serdar Karabulut, *Şeyh Ali Sebitî el-Palevî*, Tibyan Yayıncılık, İzmir 2014, s. 51; M. Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakir Velileri)*, Yıldızlar Matbaası, İstanbul 1997, s. 76-78; Abdurrahman Memiş, *Halidi Bağdadî ve Anadolu'da Halidilik*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 198-201; Abdulcebbar Kavak, *Mevlâna Hâlid-i Nakşbandî ve Hâlidilik*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016, s. 317; Ramazan Muslu, "Bingöllü Bir Halidi Şeyhi: Şeyh Ahmed Çapakçürî", *I. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl 2014, s. 128-129; Sebahattin el-Çanî, *Ulemauna mine'l-Müderresine fi'l-Karni'l-İşrine*, Daru'r-Ravda, İstanbul 2016, s. 292; Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, Manas Yayıncılık, Elazığ 2009, s. 115; Bünyami Erdem, *Şeyhü'l-Meyadini*, Örnek Ofset Ltd.Şti., Elazığ 2010, s. 176; Süleyman Yapıcı, *Harput Âlim Müellif ve Mutasavvıfları*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 2004, s. 214.

Şeyh Ali Sebti, Palu'da başlattığı ilim ve irşad faaliyetlerini, Bingöl ve çevresine de taşımaya çalışmış, bu vesile ile Bingöl çevresini sık sık ziyaret ederek bu bölgede kendisine yardımcı olacak kimseleri arama çabasına girmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak Bingöl'de o güne kadar bölgede ilim ve irşad faaliyetleri yapan bazı ailelerle tanışmış ve onların kendisine yardımcı olmasını sağlamıştır. Şeyh Ali Sebti'nin Bingöl ve çevresindeki bu faaliyetleri sonucu kendisine intisab edip, bölgede Nakşî-Halidî geleneğin yayılmasında yardımcı olan zatlardan birisi de Melekanlı Şeyh Abdullah Efendidir.

Bu çalışmamızda, Şeyh Ali Sebti'ye intisab ederek kendisinden hilafet almış, dolayısıyla Bingöl ve çevresinde Nakşî-Halidî tarikat geleneğinin yayılmasında etkili olmuş başta Şeyh Abdullah Melekanî olmak üzere Melekan ailesinin diğer tasavvufî şahsiyetlerinin hayatları ile Melekan ve çevresindeki ilim ve irşad faaliyetleri ele alınacaktır. Amacımız Bingöl ve çevresinde Nakşî-Halidî geleneğin yayılmasında emeği geçen şahısları ve aileleri tanıtarak bölgenin dinî ve tasavvufî hayatı ile ilgili çalışmalara bir nebze de olsa katkı sağlamak olacaktır.

1. Şeyh Abdullah Melekanî (ö. 1876)

Melekan, günümüzde Solhan ilçesinin sınırları içerisinde yer alan bir köydür. Aile, "Male Kal" isimli bir âlimin neslinden gelmektedir. Male Kal'ın esas adı Molla Mustafa'dır. Kal, mahalli lehçede ermiş ve seçkin kişi anlamına gelmekte olup, tıpkı Türkçedeki "Dede" unvanı gibi ilim ve irfan sahibi zatlara denir. Şeyh Abdullah Efendi, Male Kal'ın altıncı kuşaktan torunlarından. O da diğer kardeşleri gibi medrese tahsili görmüş, bölgede bilinen şekli ile molla olarak hayatını devam ettirip el emeği ile geçinen bir kimsedir. Kendisi aynı zamanda toplumda mütevazı ve takva sahibi bir zat olarak tanınmıştır. O güne kadar çevrelerinde ilmî faaliyetleri ile tanınan ve bilinen aile, Şeyh Abdullah Efendi'nin Şeyh Ali Sebti ile tanışması sonrasında yeni bir süreç girmiştir. Aile, yeni süreçte artık Şeyh Ali Sebti ile beraber bölgede Nakşî-Halidî geleneğin temsilcisi olarak ilmî tedrisat ile tasavvuf ve tarikat hizmeti de yapmaya başlamıştır.⁷

1.1. Şeyh Ali Sebti ile Tanışması

Şeyh Ali Efendi, tarikatını yaymaya başladığı dönemde zaman zaman Solhan ilçesinin Meneşkut yöresine ziyarete gidirmiş. O sırada bölgenin ileri

7 Hüseyin Abdullah Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, İtaki Kitabevleri, Malatya 2009, s. 12-20; Melekan Şeyhlerinin Nakşî-Halidî geleneğinin Bingöl ve çevresinde yayılmasındaki gayretleri hakkında geniş bilgi için bkz. Naim Döner, *Zuhuru'l-Halidiyyeti fi Anhai Çapakçur (Bingöl) ve Cuhudu Meşayihî Melekan fi Neşriha*, İlahiyat Yayınevi, Ankara 2018.

gelen beyleri Ali Efendi için sıradan bir derviştir diye iltifat etmeyerek o zatın bu yörede dolaşmasını istemezlermiş. Şeyh Ali Sebti, bu ziyaretlerin bir tanesinde Melekan köyünde Molla Muhammed ismindeki bir zata misafir olmuş. Ev sahibi ile misafir konuşurlarken o arada içeriye biri girmiş. Şeyh Efendi içeri giren zatın kim olduğunu sormuş. Molla Muhammed de kardeşim Molla Abdullah'tır işten geliyor diye cevap vermiş. Şeyh Ali Efendi kalkmış, kendisi ile kucaklaşmış ve bu şekilde tanışmışlar. Tanışma faslından sonra Şeyh Ali Efendi ile Molla Abdullah bir süre sohbet etmişler. Şeyh Ali Efendi, kendisine bu yörede Nakşi-Halidi tarikatı geleneğine uygun olarak tebliğ ve irşad faaliyetlerinde bulunmak istediğini, bu amaçla kendilerini ziyaret ettiğini ve bu konuda kendisine yardımcı olmalarını talep etmiş. Kendilerini dinleyen Molla Muhammed, konunun Nakşibendiyye tarikatı etrafında ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunma meselesi olduğunu anlayınca o da bu teklifi kabul etmiş ve kendilerine yardımcı olmaya karar vermiştir. Bu tanışmadan sonra Melekan yöresinde ilim ve irşad faaliyetleri adına yeni bir süreç başlamıştır.⁸

1.2. İrşad Faaliyetleri

Şeyh Ali Efendi ile Melekanlı Şeyh Abdullah Efendinin buluşması, bölgede Nakşibendiyye tarikatının yayılması için bir dönüm noktası teşkil eder. Melekanlı Şeyh Abdullah Efendi'nin güzel ahlaklı, Nakşibendiyye tarikatına layık bir mürid olma kabiliyetine sahip ve çevresinde saygın bir aileye mensub olması Şeyh Ali Sebti'yi çok sevindirmiştir. Zira Abdullah Efendi'nin, kendisine intisab etmesi ile tarikatın bu memlekete yayılması artık daha kolay bir duruma gelmiştir. Şeyh Abdullah Efendi'yi tarikat icazeti ile onurlandıran Şeyh Ali Efendi, artık müridi ve halifesi ile beraber irşad hizmetlerine başlamışlar. Tanınmış bir aileye mensub olan Şeyh Abdullah Efendi'nin desteği ile Meneşkut ve civar yörelerdeki halk kısa süre içerisinde Nakşibendiyye tarikatına intisab etmeye başlamıştır. Daha sonra bu iki mürid, Solhan İlçesi Boğlan köyü kenarında bulunan ziyaret havuzu mıntıkasında çadırlarını kurarak burayı irşad merkezi haline getirirler. Civar köylerde bulunan halk da buraya gelerek tarikata intisab etmeye başlar. Kısa bir süre içerisinde Meneşkut ve civarı Nakşibendiyye tarikatının nüfuzu altına girer. Bu iki mürid zat sadece bu yöre ile yetinmez, zaman içerisinde Muş mıntıkası başta olmak üzere Bulanık, Malazgirt, Ağrı ve Erzurum mıntıkasının büyük bir kısmını defalarca dolaşarak irşad hizmetinde bulunurlar.⁹

8 Akdeniz, age, s. 70.

9 Akdeniz, age, s. 71.

Şeyh Ali Efendi ile Şeyh Abdullah Efendi bölgede beraber irşad hizmetleri yaparken, zaman zaman bölgenin ileri gelen medrese âlimleri ile ilmi münazaralar da yapmışlardır. Bu münazaralardan bir tanesi de o zamanlar Doğu Anadolu bölgesinin meşhur bir âlimi olan Molla Resul Sipkî ile olur. Molla Resul Efendi, şeriatın Müslümanlar için yeterli olduğunu, dolayısıyla tarikata gerek olmadığını söyler. Şeyh Ali Efendi ise tarikatın şeriat ile amel etmekten başka bir şey olmadığını söyler. Daha sonra Şeyh Ali Efendi, Molla Resul Efendi tarafından kendisine sorulan her soruya cevap verdikten sonra Molla Resul Efendiye bir konuyu açıklamasını ister. Molla Resul açıklanması istenen konuya takılıp kalınca durumu anlar ve Şeyh Ali Efendinin haklılığını kabul eder. Molla Resul Efendi gibi bir âlimin Nakşibendiyye tarikatına karşı gelmekten vazgeçip, tarikat yolunun gerekliliğini kabul etmesi bölgede çok ciddi ve olumlu neticeler meydana getirmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak da Nakşibendiyye tarikatı, bir taraftan Şeyh Ali Sebti ve halifeleri, diğer taraftan Seyyid Taha Nehri ve halifelerinin gayretleri ile kısa bir süre içerisinde Doğu Anadolu bölgesine yayılmıştır.¹⁰

1.3. Postnişin Olması

Şeyh Ali Sebti, daha hayatta iken, Şeyh Abdullah Efendiyi Melekan tekkesine postnişin olarak vazifelendirmişti. Ancak kendisi hayatta olduğu sürece zaman zaman o bölgeyi ziyaret ediyor ve ilim irşad faaliyetlerini halifesi Şeyh Abdullah Efendi ile beraber yapıyorlardı. Şeyh Ali Efendi'nin vefatından sonra, Şeyh Abdullah Efendi, irşad hizmetlerini Melekan köyünden devam ettirmiş, Şeyhi hayatta iken irşad için kendisi ile beraber uğradıkları yerlerdeki bütün mürid ve mensuplarını ziyaret etmiş ve onlara sahip çıkmıştır. Şeyh Abdullah Efendi, hem ilim sahibi hem de aynı zamanda müridi olan Şeyh Ömer Efendi ile beraber bölgedeki ilim ve irşad faaliyetlerine devam etmiş ve pek çok halife yetiştirmiştir. Şeyh Abdullah Efendi döneminde bölgede bulunan pek çok insan Melekan köyüne gelmiş, burada hem medrese usulü ilmi tedrisat, hem de tekke terbiyesi ve Nakşî-Halidî tarikat eğitimi almışlardır. Burada eğitim alanlar, kendi memleketlerine döndüklerinde buldukları yerlerde medrese açmak suretiyle ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu usul, Şeyh Abdullah Efendi döneminde olduğu gibi, kendisinden sonraki dönemde bu şekilde devam etmiştir. Bu yüzden Şeyh Abdullah Efendi ve diğer Melekan ailesi şeyhleri döneminde Bingöl ve Muş çevresinden pek çok insan Melekan medresesinde hem ilim, hem de tarikat eğitimi almıştır.¹¹

10 Akdeniz, age, s. 72,73.

11 Akdeniz, age, s. 80.

1.4. Bilinen Halifeleri

1. Şeyh Mahmud Efendi (Şeyh Abdullah'ın ağabeyi Molla Muhammed'in oğlu)
2. Şeyh Ömer Efendi (Mala Kal ailesinden)
3. Şeyh Hasan Efendi (Seyda Şeyh Ömer'in kardeşi)
4. Molla Evliya Efendi (Karlıova Hacıyan köyünden)
5. Molla Feyzullah Efendi (Karlıova Hacıyan köyünden)
6. Şeyh Ahmed Efendi (Karlıova Halifan köyünden)
7. Halife Efendi (Karlıova Kurtuzi mıntıkası Geylan köyünden)
8. Molla Musa Efendi (Karlıova Kurtuzi mıntıkası Geylan köyünden)
9. Molla Yusuf Efendi (Varto Rındaliyan köyünden)
10. Şeyh Ahmed Efendi (Muş Ğaziyan köyünden)¹²
11. Şeyh Hüseyin Efendi (Muş Göl köyünden)
12. Şeyh Hacı Haydar Efendi (Varto Kers köyünden)
13. Şeyh Mahmud Fevzi Efendi (Şeyh Ali Sebti'nin oğlu, Hınıs Kolhisar tekkesinin kurucusudur.)¹³

1.5. Bazı Meziyetleri

Şeyh Abdullah Efendi, olumsuzluklara karşı hiddetlenmeyen, halim, se-
lim, dünyaya ve dünya malına kıymet vermeyen bir kişiliğe sahipti. Vefatın-
dan sonra dünyalık olarak da arkasından hiçbir miras bırakmamıştır. Dünya
malına karşı tutumu ile ilgili şöyle bir olay anlatılır: Masala çayı civarında
“Tatıkan” mevkii diye tanınan bu günkü Melekan köyüne ait kom ve arazi-

-
- 12 Melekan ailesi vasıtasıyla Nakşibendiyye-Halidiyye tarikatına geçen ailelerden bir tanesi de Bingöl ve Muş bölgesinin birçok köyünde ikamet eden Molla Azin ailesidir. Şeyh Ahmed Efendi, bu aileye mensub olup, âlim ve mutasavvıf bir zattır. Bingöl'ün Solhan ilçesi-
ne bağlı Hırızun köyünde dünyaya gelmiştir. Bölgedeki farklı medreselerde ilim tahsili
görmüştür. 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'nda oğlu Şeyh Hasan ile birlikte
Ruslara karşı savaşmıştır. Ailenin Nakşibendiyye-Hâliidiyye tarikatına geçmesinden sonra
bu tarikattan icazet alan ilk kişidir. İcazetinden sonra ilim ve irşad faaliyetlerinde bulun-
mak üzere için Muş İline bağlı Ğaziyan köyüne gidip buraya yerleşmiş ve 1891 yılında
bu köyde vefat etmiştir. Bkz. Abdülkerim Bingöl-Mehmet Faruk Araz, “Bingöl'de Halidilik
“Mele Azin Ailesi”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Halidiliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi*
(*Ulusal Sempozyum*), Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 4-5 Mayıs, Bingöl 2017, s. 318;
Mehmet Çağlayan, *Şark Uleması*, İstanbul, Çağlayan Yayınları, 1996, s. 79.
- 13 Akdeniz, age, s. 85-86.

ler, Göv köyü mülkiyetindeyken, Göv köyü halkı, adı geçen arazinin mülkiyetinden alakalarını keserek, buraları hibe yoluyla Şeyh Abdullah Efendiye devrettiler. Dünya malı ve mülkünde gözü olmayan Şeyh Abdullah Efendi, söz konusu araziyi bütün Melekan köyü halkına, köy ortak malı olarak vakıf yolu ile devretmiştir. Yine aslen Yekmal köyünün yaylası olan ve Şerafeddin Yaylalarının en güzeli olan Kandil yaylası, Yekmal köyü harabe olunca köy halkı tarafından, hibe yolu ile Şeyh Abdullah Efendinin mülkiyetine devredilir. Şeyh Efendi, o güzel yaylaları kendi şahsının mülkiyetinden alıp, Melekan köyü yaylası olarak köy halkına vakfeder. Dünyaya karşı tutumu ile ilgili buna benzer daha pek çok hadise vardır.¹⁴

Şeyh Abdullah Efendinin meziyeti ile ilgili anlatılan bir başka husus ise şudur: Abisi Molla Muhammed'in genç yaştaki oğlu Şeyh Mahmud için Boğlan'daki ağalardan birisinin kızını nişanlarlar. Bu kız, nişanlı olmasına rağmen, Çapakçur beylerinden birisi ile kaçır. Bu durumu öğrenen Molla Muhammed hiddetlenerek Çapakçur beylerine saldırmak üzere maiyetini toplar. Bunun üzerine Şeyh Abdullah Efendi abisini teskin etmeye çalışır ve şöyle der: "Bak abi, henüz hayatta olan manevi bir babamız var. Ona danışıp, duruma göre hareket edelim" diye ricada bulunur. Bunun üzerine Şeyh Ali Sebti Efendiye durumu anlatan bir mektup yazarlar. Şeyh Ali Efendi, cevabî mektubunda Kur'an-ı Kerim'in "*Kötü kadınlar, kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar, temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır.*"¹⁵ mealindeki ayetini gönderir. Cevabi mektuptaki bu ayeti okuyan Şeyh Abdullah Efendi, abisi Molla Muhammed'e dönerek şöyle der: "Bu mektuptaki ayet ile Şeyh Ali efendi, kızı Âmine hanımı, oğlunuz Mahmud Efendiye vermek istediğini işaret etmektedir. Böylece Molla Muhammed saldırı ve kavgadan vazgeçer. Bunun üzerine Âmine hanımı nişanlamak üzere Palu'ya gidilir ve nişan yapılır. Melekanlı İkinci Şeyh Abdullah Efendi gibi bir zat bu hanımdan dünyaya gelir. Bu olay ile Şeyh Abdullah Efendinin, iki büyük meziyeti ortaya çıkmış olur. Birincisi, Ayet-i Kerimeden çıkardığı bu derin mana ve anlam, ikincisi ise olası bir kötülüğün önüne geçmiş olmasıdır.¹⁶

Şeyh Abdullah Efendi, yaşadığı bölgede, gerek Müslümanların kendi aralarında, gerekse Müslümanlar ile gayri Müslimler arasında, sulh, sükûnet ve adaleti yerleştirerek herhangi bir olumsuzluğa meydan vermeden müdahale

14 Bu arazilerin bir kısmının gelirleri ile Melekan'da okuyan talebelerin iâşe ve ibadete masrafları karşılanmış, geri kalanı ise köye gelen ziyaretçilerin yeme, içme ve konaklama masraflarına harcanmıştır. Akdeniz, age, s. 81.

15 Nur, 24/26.

16 Akdeniz, age, s. 83-84.

eder ve olayları yatıştırırdı. Özellikle bölgedeki aşiretler arasında meydana gelen kavga ve cinayet olaylarına müdahale ederek olayları yatıştırır, insanların arasında çıkabilecek olumsuz durumların meydana gelmemesi için çaba sarf ederdi.¹⁷

2. Şeyh Mahmud Efendi (ö. 1910)

Şeyh Abdullah Efendi, vefatından önce Nakşibendiyye tarikatının bölgedeki ilim ve irşad faaliyetleri için yeğeni Şeyh Mahmud Efendi'yi postnişin olarak vazifelendirdi. Şeyh Mahmud Efendi, hayatını Amcası ve selefi Şeyh Abdullah Efendi gibi ilim ve irşad faaliyetleri ile geçirdi. Bir taraftan bölgedeki din hizmeti faaliyetlerine hız verdi, medresede talebe yetiştirerek dinî ilimlerin tedrisatını sağladı, diğer taraftan medrese ilimlerini bitiren müritlere tekkede manevi eğitim vermek suretiyle onları manevi olarak yetiştirip, ilim ve irşad faaliyetleri için farklı bölgelere gönderdi.¹⁸

2.1. Hac Yolculuğu

Şeyh Mahmud Efendi, beraberinde bir kısım tanıdık zevat ve bazı halifeleri ile birlikte 1897 tarihinde Hac yolculuğuna çıktı. Yolculuğu esnasında daha önce hac yolculuğundan dönerken vefat eden Melekanlı Şeyh Ömer Efendinin Bozova ilçesinin Şanlıvar (Kanihavş) köyündeki mezarını yaptırdı. Oradan da Mevlana Halid-i Bağdadî'nin kabrini ziyaret etmek maksadıyla Şam'a geçti. Şeyh Mahmud Efendi'nin kafilesi ile beraber Şam'a geldiğini duyan aslen Bingöl çevresinden Şam'a hicret etmiş Ali Bozo adındaki bir zat, kendisini misafir etti. Şam halkı kendisini ziyarete geldiler. Bir müddet burada ikamet ettikten sonra Beyrut üzerinden deniz yolu ile Cidde'ye oradan da Haremeyn'e ulaştılar. Şeyh Mahmud Efendi ve beraberindekiler hac dönüşü vapurla Trabzon limanına, oradan da Erzurum üzerinden Solhan'a geldiler.¹⁹

Şeyh Mahmud Efendi'nin, hem müritleri ve halifeleri, hem de çevredeki beyler üzerinde ciddi bir etkisi vardı. Disiplinli bir insandı. Birçok insan kendisinden çekindiği için yanlış yapmaktan korkardı. Şer'i konuların uygulanmasında titizlik gösterirdi. Dinin esaslarına aykırı olan şeylere şiddetle karşı koyar, engel olmaya çalışırdı. Tarikat adabını muhafaza ederek yaşatırdı. Şerriattan ve tarikattan asla taviz vermezdi ve bu hususlarda gevşeklik göstermezdi. Bölgede meydana gelen anlaşmazlıkları çözer, cinayet ve kan davalı olanları barıştırır, toplumda huzur, asayiş ve güvenin oluşması için çaba ve gayret sarf ederdi. Hac görevini ifa ederken, "*Rabbim, bu mübarek beytin hak-*

17 Akdeniz, age, s. 83.

18 Akdeniz, age, s. 94-98.

19 Akdeniz, age, s. 100-103.

ki için işlediğim hatalarımın cezasını bu dünyada iken bana verin ki ahirette yüce huzurunuzda mahcup duruma düşmeyeyim” şeklinde dua ettiği, bu yüzden de ömrünün son yıllarını felçli bir şekilde yatakta geçirdiği anlatılır. Vefatından önce bölgedeki ilim ve irşad faaliyetlerini yürütme görevini oğlu ikinci Şeyh Abdullah Efendiye verdi. Hicri 1326/1908 yılında vefat etti.²⁰

2.2. Osmanlı-Rus Harbi’ndeki Mücadelesi

Tarihte, 93 Harbi olarak da bilinen 1877/78 Osmanlı-Rus Savaşı’nda, Rus Ordusu Doğu Anadolu bölgesine saldırınca, zayıf düşmüş Osmanlı ordusuna yardım etmek için çeşitli aşiretler de birliklerini kurarak savaşa katılırlar. O esnada Şeyh Abdullah Efendi ağır bir hastalığa yakalanmış ve yataktadır. Bu durumu öğrenince yeğeni ve aynı zamanda kendisinden sonra tarikatın postnişini olacak olan Şeyh Mahmut Efendi’ye müritleri ile beraber savaşa katılmalarını emreder. Bunun üzerine Şeyh Mahmud, müritleri toplar ve düşmanla savaşmak üzere Kars vilayetine giderek harbe katılır. Şeyh Mahmud Efendi’nin savaşta olduğu bir dönemde hasta yatağında yatmakta olan Şeyh Abdullah Efendi, bir gün yanına halifelerinden Melekanlı Şeyh Hasan Efendi’yi çağırarak, Mahmud Efendi’nin askerleri ile birlikte düşman çemberine düştüğünü, bu yüzden de Sayın deresinin tepesine çıkıp, (Bu tepe Melekan köyünün Doğusuna düşer) durumlarını öğrenmek için bakıp gelmesini ister. Bunun üzerine Şeyh Hasan hiç tereddüt etmeden hemen kalkıp o tepeye doğru yürür, orada bulunan bazı kimseler, Şeyh Abdullah Efendi ağır hasta olduğunu, şuurunun yerinde olmadığını belirterek Şeyh Hasan Efendiye geri çevirmek isterler. Ancak Şeyh Hasan Efendi, siz bu duruma karışmayın diyerek, Şeyh Abdullah Efendinin emrini yerine getirmek üzere tepeye doğru yürümeye devam eder. Kısa bir süre sonra Şeyh Abdullah Efendi, Mahmud ve arkadaşları düşman çemberinden kurtulmuştur, Hasan’a söyleyin geri dönsün der. Şeyh Hasan’a haber verilir ve geri döner. Daha sonra savaş bitip Şeyh Mahmut, Melekan köyüne döndüğünde kendisine bu durum anlatılınca olayın aynen vaki olduğunu hem kendisi, hem de yanında bulunan müritler tasdik ederler.²¹

2.3. Talebeleri ve Halifeleri

1. İkinci Şeyh Abdullah Efendi (Kendi oğlu)
2. Molla Muhammed Efendi (Bingöl Merkez Deran köyünden)
3. Molla Mahmud Efendi (Karlıova İlçesi Hacıyan köyünden)
4. Molla Ahmed Efendi (Karlıova İlçesi Halifan köyünden)

²⁰ Akdeniz, age, s. 104.

²¹ Akdeniz, age, s. 87-89.

5. Molla Hasan Efendi (Karlıova İlçesi Halifan köyünden)
6. Molla Sadullah Efendi (Solhan İlçesi Malabeyreman köyünden)
7. Şeyh Ömer Efendi (Solhan İlçesi Kasıman köyünden)
8. Şeyh Ali Hırbızunî (Solhan İlçesi Hırbızun köyünden)²²
9. Şeyh Abdülhamid Ğaziyanî (Muş'un Ğaziyan köyünden)²³
10. Şeyh Hasan Ğaziyanî (Muş'un Ğaziyan köyünden)²⁴
11. Şey Abdülhamid Efendi (Varto'nun İnalı köyünden)²⁵
12. Şeyh Hüseyin Efendi (Şeyh Ali Sebti'nin Oğlu)
13. Şeyh Abdülmecid Efendi (Şeyh Keke olarak da bilinir Solhan İlçesi Hırbuzun köyünden)²⁶

3. İkinci Şeyh Abdullah Efendi (ö. 1925)

İkinci Şeyh Abdullah Efendi Melekanlı Şeyh Mahmud Efendi'nin büyük oğrudur. Tahminen 1885 yılında dünyaya gelmiştir. Bölgenin meşhur âlimlerinden medrese eğitimi aldı. Genç yaşlarda iken babası Şeyh Mahmud Efendiden tarikat icazeti aldı. Zeki, ileri görüşlü, cesur ve âlim bir zattı. Tekkede

---

22 Solhan'a bağlı Hırbızun köyünde dünyaya gelmiştir. Önce babasından, daha sonra farklı hocalardan ilim tahsil etmiştir. Hayatını ilim ve irşad faaliyetlerine adayan Şey Ali Efendi, çevresinde iyi ahlaki ve faziletleri ile tanınmıştır. Bkz. Abdülkerim Bingöl-Mehmet Faruk Araz, , s. 319.

23 Muş'un Ğaziyan/Savaşçılar köyünde dünyaya gelen Şeyh Abdulhamid Efendi'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Babası ve çevredeki âlimlerden ders almıştır. Melekanlı Şeyh Mahmud Efendi'nin yanında manevi terbiye aldıktan sonra ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş. 1901 yılında Ğaziyan köyünde vefat etmiştir. Bkz. Abdülkerim Bingöl-Mehmet Faruk Araz, s. 319.

24 Şeyh Hasan, Solhan ilçesine bağlı Ğaziyan köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini babası Şeyh Ahmed Ğaziyan'den almış, daha sonra bölgenin çeşitli medreselerinde eğitimini sürdürmüştür. Tasavvuf icazetini Melekanlı Şeyh Mahmud Efendi'den aldıktan sonra ilim ve irşad faaliyetleri ile ilgilenmiş, Müslümanların maddi ve manevi terbiye ile yetişmesi için din hizmeti faaliyetlerinde bulunmuş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Urfa ilinin Halfeti ilçesine bağlı İngici köyüne hicret etmiş ve 1918 tarihinde burada vefat etmiştir. Bkz. Abdülkerim Bingöl-Mehmet Faruk Araz, s. 321.

25 Şeyh Abdulhamit Efendi, Solhan'a bağlı Hırbızun köyünde dünyaya gelmiştir. Bölgedeki birçok âlimden ders almıştır. İlim tahsilinden sonra ders vermek üzere Varto ilçesi İnalı köyüne yerleşmiş ve burada kendi medresesini açarak ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Şeyh Abdülhamid Efendi, yüksek bir ilmî meziyete sahip olmasına rağmen mütevazı bir kişiliğe sahipti. Bkz. Abdülkerim Bingöl-Mehmet Faruk Araz, s. 322.

26 Bingöl'ün Karlıova ilçesine bağlı Çatak köyünde dünyaya gelmiştir. Halk arasındaki lakabı Kekê olan bu zatın asıl adı Abdülmecid'dir. Bölgedeki birçok âlimden ders almıştır. Bir taraftan ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş, diğer taraftan ibadet ve riyazet ile meşgul olmuştur. Yaşadığı dönemin siyasi olaylarından dolayı sıkıntılar yaşamış ve uzun bir süre aranmıştır. Gerek siyasi olaylardan gerekse irşad ve tebliğ faaliyetlerinden dolayı birçok yerde ikamet etmiştir. 1942 yılında Varto ilçesinin Dadinan köyünde vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Bkz. Abdülkerim Bingöl-Mehmet Faruk Araz, s. 322-329

şeyh, ilim meclisinde âlim, düşmana karşı kahraman, haksızlığa karşı sessiz kalmayan, Müslümanların hakkını koruduğu gibi o zaman yörede bulunan gayrı Müslimlerin de hakkını koruyan, adil ve alicenap bir şahsiyetti. Kısa bir zaman içerisinde baba ve dedelerinin müritlerinin sempatisini ve güvenini kazanmış, takdire şayan bir Mürşid konumuna erişmişti. Ancak postnişin olduğu dönemde Osmanlı devleti, büyük sıkıntı ve problemlerle karşı karşıyaydı. Abdullah Efendi, tarikat postnişini olarak görev üstlendikten birkaç yıl sonra Birinci Cihan Harbi başlamış, içerde ve dışarıda huzur tamamen yok olmuştu. Bu nedenle sorumluluk taşıyan bir mevkide bulunan zatların sorumluluklarının kat kat artmış olması kaçınılmaz hâle gelmişti. Bu zatlardan birisi de Şeyh Abdullah Efendidir.²⁷

3.1. Birinci Cihan Harbi'nde Ruslarla Savaşması

Birinci Dünya Savaşı başladığı zamanlarda, Hamidiye alayları ile beraber bazı tarikat şeyhleri de düşmana karşı savaşmak üzere müritlerini toplayıp silahlandırdılar ve kendi komutanlıklarında muharip birlikler teşkil ederek cephede düşmana karşı savaştilar. İşte bu tarikat şeyhlerinden birisi de Melekanlı ikinci Şeyh Abdullah Efendidir. Rus askerleri, Muş ilinin Bulanık İlçesi (Kop) civarına kadar ilerleyince Şeyh Abdullah Efendi, müritlerini toplayarak bu günkü Solhan ilçe merkezinin 7 km doğusunda bulunan Gırvas (Ara-konak) köyünde Qıban denilen düz bir mevkideki Merg İbrahim (İbrahim Çayırı) düzlüğünde askeri karargâhını kurdu. Bu birliğin eğitimi ise askeri birliklerden getirilen subaylar tarafından verildi. Bu eğitim süresi boyunca birliğin yeme içmesini Gırvas köyü halkı karşıladı. Eğitim tamamlanınca Şeyh Abdullah komutasındaki birlik cepheye hareket etti. Gırvas köyü halkından birçok kişi bu birliğe katıldı. Bu gün bu savaşa katılanların isimleri köy halkı tarafından bilinmektedir. Melekanlı Şeyh Abdullah Efendinin müritlerinden teşekkül eden bu birlik, Muş'a vardığında Bulanık Gölü çevresindeki köyde karargâhını kurdu. Bir gün o bölgede milis kuvvetlerinin bağlı olduğu başkomutan Osman Nuri Paşa, karargâhları gezerek milis kuvvetlerin atış kabiliyetlerini denetliyordu. Bir ara Şeyh Abdullah Efendinin komutasında bulunan karargâha gelerek denetlemeye başladı. Önce kendisi bir beşli tüfeği aldı, atış şeklini gösterdi ve hedefe doğru nişan durumunu izah etti. Sonra tüfeği Şeyh Efendiye verdi. Şeyh Efendi, hedefe beş mermi attı ve hepsi isabet etti. Paşa, böyle bir komutanın mahiyetindeki asker yenilmez diyerek memnuniyetini ifade etti ve Şeyh Efendiyi tebrik etti.²⁸

27 Akdeniz, age, s. 108-110.

28 Akdeniz, age, s. 140.

Savaş günlerinde Şeyh Abdullah Efendinin karargâhının yakınındaki bir başka köyde Hazret unvanı ile anılan Norşin Tekkesi Şeyhi Ziyaüddin Norşini'nin karargâhı vardı. Bu iki kahraman mürid şeyh birbirleriyle diyaloga geçtiler. Evvela Şeyh Abdullah Efendi, Hazreti ziyaret etti. Daha sonra Hazret onun ziyaretine geldi ve bu şekilde savaş günlerinde birbirlerine moral ve destek verdiler.²⁹

Ruslarla savaş başladığında, Şeyh Abdullah Efendinin birliği, en çetin mücadeleyi Bulanık Gölü civarında verdi. Şeyh Abdullah Efendi ve askerlerinin elinde yalnızca tüfek vardı. Rusların elinde ise tüfekte beraber aynı zamanda top da vardı. Şeyh Abdullah Efendi ve askerleri, Rusların ağır topları karşısında gerilla savaşı yerine göğüs göğse çarpışmayı tercih ettiler. Rusların top mermilerine karşı uzun bir süre direndiler ve bu arada ağır kayıplar verdiler. Gırvas köyü halkından birçok kişi bu savaşta şehit düştü. Rus askerleri ilerlemeye başlayınca, Şeyh Abdullah Efendi, şehit cesetlerine zarar verirler endişesi ile cesetlerin göle bırakılmasını emretti ve şehitlerin cesetleri göle bırakıldı. Birkaç gün sonra Rus askeri geri çekilince, orada bulunanlar cesetleri Harabşehir ismindeki köye taşıyıp defnettiler. Herkes yakınının cesedini sudan çıkartıp o köyde defnediyordu. Gırvas köyünün şehitleri, köyün ileri gelen ağası ve aynı zamanda Şeyh Abdullah Efendi tarafından bir birliğe komutan olarak atanan Hacı Ahmet Was adında tanınmış cesur ve yürekli bir zat tarafından gölden çıkartılıp defin edilmek üzere belirlenen köye götürülmüştür.³⁰

Şeyh Abdullah Efendi ve diğer milis kuvvetler çok zor şartlar altında uzun bir süre Ruslarla mücadele ettiler, onlara birçok kayıp verdirdiler, ancak bu arada da pek çok şehit verdiler. Bu şartlarda Rus askerleri ile uzun bir süre mücadele eden milis kuvvetleri arkadan yeterli takviye güç gelmeyince, silah ve teçhizatları da tükenince mecburen geri çekilmek zorunda kaldılar. Geride kalan çoluk çocuğu Rus askerlerine ezdirmemek için yükte hafif, pahada ağır ne alabiliyorlarsa yanlarına aldılar ve muhacirliğe hazırlandılar. Herkes çoluk çocuğunu yanına alıp bu defa gurbet yollarına düştüler. Bölgeden göç edenlerin büyük çoğunluğu, Diyarbakır ve Elazığ bölgesine hicret ettiler.³¹

3.2. Muhacirlikten Döndükten Sonraki Süreçte Yaptığı Bazı Faaliyetler

Muhacirlik bittikten sonra bölge halkı memleketine geri döndü. Fakat her şeylerini yitirmişlerdi. Bu yüzden fakir ve perişan bir hâlde hayatlarını

29 Akdeniz, age, s. 144.

30 Akdeniz, age, s. 144.

31 Akdeniz, age, s. 146.

sürdürmeye çalışıyorlardı. İlk zamanlar dağlardaki otlarla beslenmeye çalıştılar. Bir de savaş mevzilerinde geride kalmış top ve tüfek, mermi ve boş kovanlarını toplayıp satarak elde ettikleri gelir ile ihtiyaçlarını temin etme yoluna gittiler. Aradan bir kaç yıl geçtikten sonra bir nebze de olsa ekonomik durum düzeldi. Şeyh Abdullah Efendi, bu kıtlık zamanında ilim ve irşad faaliyetlerine devam etti. Aslen Solhan bölgesinden olan, fakat Diyarbakır Çınar mıntıkasında ikamet Molla Abdülhamid Efendi'yi getirip Melekan köyünde medrese açtırıp talebe okutmaya başladı. Bunu duyan birçok talebe ilim tahsili için Melekan medresesine gelmeye başladılar.³²

Şeyh Abdullah Efendi, Melekan'da açtığı medrese ile yetinmeyerek ileride daha büyük bir hizmet vermek istiyordu. Bu yüzden Girvas (Arakonak) köyünün yedi km. doğusunda Şerafeddin dağının Muş iline bakan kısmının zirvesine yakın yüksek bir yerde inşa edilmiş, fakat harabe bir vaziyette kalmış Ermeni Kilisesini medreseye çevirmek istiyordu. Bu yüzden kilise civarındaki köylerin halkına talimat vererek Kilisenin herhangi bir yerine dokunmadan muhafaza altına alınmasını istedi ve ilerde halkımızın mali durumu düzelince bu kiliseyi medrese olarak tedrisata açmayı düşündüğünü belirtti. Ancak Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçiş sürecinde meydana gelen hadiseler ve bu arada tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi bazı uygulamalar bölgede hoşnutsuzluk meydana getirdi ve bölge sıkıntılı bir süreç yaşadı. Bu sürecin sonunda pek çok istenmeyen olay meydana geldi ve böylece kilisenin medreseye dönüşme fikri de gerçekleşmedi.³³

Şeyh Abdullah Efendi o kıtlık yıllarında hayatta kalan bazı büyük âlimleri, açlıktan etkilenmemeleri için hali vakti iyi olan köylere teslim ederek muhafazalarını sağlamıştır. Bunlardan Malabeyreman köyünden olan Seyda Molla Sadullah'ı Solhan aşiretinin bir köyü olan Kört köyü halkına teslim etti ve Seyda orada vefat etti (ö. 1917). Varto ilçesine bağlı Rındaliyan köyünden Şeyh Bahaddin'i Girvas halkına teslim etti. İki sene orada kaldıktan sonra

32 Akdeniz, age, s. 160.

33 Akdeniz, age, s. 161. Söz konusu Kilise, Bingöl ili Solhan ilçesi, Çengilli köyü Yukarı Yongalı mezrası sınırları içerisinde bulunmaktadır. Kilisenin ismi, Çengilli (Çanlı Surp Garabet) olarak bilinir. İlk dönemlerde ateş tapınağı olarak kullanılmış, Roma imparatorluğundan sonra gelen Sasaniler döneminde, MS. 399 yılında Hıristiyan Ermenilerin ibadethanesine dönüştürülmüştür. 1950'li yıllara dek ayakta olan yapının 400'e yakın odasının olduğu söylenmektedir. Kilise, günümüzde tamamıyla tahrip edilmiş olup, sadece doğu kısmı tonoz ve doğu duvarındaki kemerler seviyesinde kalıntılar görülebiliyor. Norveçli Misyoner Bodil Kertin, kendi arşivinde, Kilisenin, 1905–1915 yılına kadar Ermeniler tarafından kullanıldığını anlatır. Ketrin, aynı dönemde kilisenin fotoğraflarını çekmiş ve bu fotoğraflar kendi arşivinde kayıtlıdır.

Bkz.<http://www.bingolonline.com/haber/bin-600-yillik-tarihi-manastirin-kalintilari-tum-alanlara-yayilmis-29742.html>. Erişim tarihi: 12.10.2019.

kendi köyüne gitti. Büyük âlimlerden olan bu zatın bölgede din hizmeti adına çok önemli katkıları oldu. Tarihte Şeyh Said olayı olarak da bilinen hadiseye iştirakinden dolayı 1925 yılında Şeyh Said ile beraber idam edildi.³⁴

4. Şeyh Ebubekir Efendi (ö. 1972)

Şeyh Ebubekir Efendi, Şeyh Mahmud Efendi'nin oğludur. Annesi Âmine Hanım, Diyarbakır-Eğil beylerindedir. Birinci Cihan Harbi nedeniyle bölgenin diğer halkları gibi Melekan ailesi de muhacir düşmüştü. Rus askerleri çekildikten sonra bölge halkı 1918 tarihinde memleketlerine döndüler. Bu dönemde şiddetli kıtlık nedeniyle birçok insan hayatını kaybetti. Denildiğine göre Doğu Anadolu nüfusunun üçte ikisi hayatını kaybetmişti, ancak üçte biri sağ kalmıştı. Seksen hanelik bir köy, ancak on-on beş hane olarak geri dönebilmişti. Muhacirlik dönüşünde küçük yaşlarda olan Şeyh Ebubekir Efendi, annesi Âmine Hanımla birlikte babasına ait arazilerin bulunduğu Melekan köyüne bağlı Beroj mezrasına dönmüş, orada ikamet ediyordu. Ağabeyi Şeyh Abdullah Efendi'nin, Şeyh Said olaylarında idam edilmesinden dolayı, ailenin bölgedeki din hizmetleri görevi kendisine kalmıştı. Zira bölge halkı, bu aileyi din hizmetleri işinde kendilerine manevi rehber olarak kabul ediyordu. Ebubekir Efendi, 1931 yılında aynı zamanda babası Şeyh Mahmud Efendinin Halifesi olan ve halk arasında Şeyh Keke ismi ile maruf olmuş, Şeyh Abdülmecid Efendi'den Nakşî-Halidî tarikatı hilafeti aldı. Bunun üzerine Ebubekir Efendi, 1936 yılında evini Melekan köyüne taşıyarak burada ilim irşad faaliyetlerine başladı.³⁵

Ebubekir Efendi, Melekan köyüne taşındığı dönemde, dönemin olumsuz şartlarından dolayı ücra köşelerde kalan din âlimlerinin sesi çıkmaz olmuş, din adamlarının rehberliği ile hareket etmeye alışkın olan yöre halkı ise adeta çaresiz durumda kalmıştı. İşte böyle bir ortamda Şeyh Ebubekir Efendi'nin ortaya çıkması bölge halkı için bir ışık olmuş ve halk etrafında kenetlenmişti. Fakat dönemin ağır şartları hâlâ etkisini hissettiriyordu. Bu yüzden Ebubekir Efendi çok dikkatli hareket etmiş, bu süreci, üstün zekâ ve marifetiyle aşmaya çalışmıştır. Bu amaçla, bir taraftan halkın içinde olmak maksadıyla ticaret karnesi olarak bir tüccar sıfatıyla köyleri gezmiş ve ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş, diğer taraftan devletin idare amirleri olan kaymakam ve valilerle ilişki kurarak karşılıklı güven tesis etmeye çalışmıştır. Burada da

34 Akdeniz, age, s. 162.

35 Akdeniz, age, s. 280; Naim Döner, "Hâlidî Geleneğin Melekan (Mutluca) Örneği Bağlamında Şeyh Ebu Bekir Efendi'nin Hizmetleri", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Halidiliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum)*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 4-5 Mayıs, Bingöl 2017, s. 365-367.

halk ile devlet arasında köprü vazifesi görerek idare amirlerine milletin güvenini sunmuş ve halkın devletine güven duymaları için çaba göstermiştir. Türkiye'nin demokratik sisteme geçmesiyle beraber de siyasilerle diyalog kurarak karşılıklı güven sağlamıştır. 1950 yılından sonra başbakanlarla bile diyalog kurmayı başarmıştır. Böylece bir taraftan halkın arasına katılıp, ilim, irşad faaliyetlerinde bulunmuş, diğer taraftan devlet ile halk arasındaki güvensizliği bertaraf ederek devlet millet kaynaşmasını sağlamıştır.³⁶

4.1. İlim ve İrşad Faaliyetleri

Ebubekir Efendi İslam'ın ancak ilim ile varlığını sürdürebileceğine inanıyordu. Yöresinde iki veya üç tane ehil âlim kalmıştı. Bunlar da sıkı takibat neticesinde ders veremez durumda idiler. Köylerde bazı yarım hocalar bulunuyordu. Bunlar da kendi evlerinde bile Kur'an dersini okutamaz durumda idiler. Köylerde zaman zaman kendi evlerinde gizlice çocuklara Kur'an dersi verenler de köye Jandarma veya herhangi bir memur geldiği zaman bu işi yapmıyordu. Yöredeki bazı hocalar Fıkıh, Hadis ve Tefsir dersleri okutabiliyorlardı. Ancak okumak isteyenlere bu dersler gizli olarak veriliyordu. Geri kalan diğer hocalar ise bu dersleri okutacak durumda değillerdi. Zaten bu derslerin okutulduğu kitaplar da piyasada yoktu. Elinde kitap olanlar da birbirlerine nöbet usulü emanet olarak veriyorlardı. Böyle bir ortamda ders okumak ve okutmak gerçekten çok güçtü.³⁷

Şeyh Ebubekir Efendi, böyle bir ortamda 1940 yılından sonra medrese hayatını tekrar diriltmek için girişimde bulundu. Ancak piyasada ders okutacak hoca bulmak hayli zordu. Kalanlar da cesaret edip bu işe girişmek istemiyorlardı. Varto ilçesine bağlı Qerqerut köyünde, Hoca Abdullah isminde cesaretli bir Molla vardı. Medresede ders okutabilecek bir ilmi seviyeye sahipti. Ebubekir Efendi bu hocaya her türlü destek vererek yanına gönderdiği birkaç talebeyi okutmaya başladı. Ebubekir Efendi, yöre halkına bu hocaya ve talebelere destek olunması ve korunması hususunda dikkatli olmalarını istemişti. Allah'ın inayetiyle o talebeler Hoca Efendi'nin idaresinde tedrisata devam ettiler. Bu yeni medresede okumaya başlayan o günkü talebelerin birçoğu sonraki dönemde ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş ve bölgenin dinî hayatına katkı sağlamışlardır.³⁸

1946 tarihinden sonra bölge üzerindeki baskılar biraz hafifleyince Ebubekir Efendi, bunu fırsat bilip, o güne kadar ders vermeye yanaşmayan bazı

36 Akdeniz, age, s. 281; Döner, age, s. 384-386.

37 Akdeniz, age, s. 282; Döner, age, s. 377.

38 Akdeniz, age, s. 283; Döner, age, s. 377.

hocaları, bütün sorumluluğu ve hocaların geçimlerini üstüne alarak Melekan köyüne getirip medresede ders vermelerini sağladı. Bu hocalar da Bingöl Perhengük (Çavuşlar) köyünden Molla Halid Efendi, Karlıova Sağnıs köyünden Molla Hamdi Efendi ve en son 1950 yılında Malazgirt ilçesinin Tendürek köyünden, ders vermekle nam kazanmış meşhur âlim Molla Zahir Efendi'ydı.³⁹ Bu büyük âlimler, yapmış oldukları ilim ve irşad faaliyetleri ile Melekan köyünü şenlendirip tekrar eski statüsüne kavuşturmayı başarmışlardır.⁴⁰

4.2. Tasavvuf Anlayışı

Şeyh Ebubekir Efendi'ye göre, tarikat demek, İslam şeriatının uygulanmasında Kur'an ve sünnete bağlılık demektir. Bu yüzden, İslam şeriatına uygun olmayan, içine bidat ve hurafe girmiş bir tarikat anlayışını doğru bulmazdı. Bazı sofilerin, keramet kabilinden kendi şeyhlerine isnad ettikleri bir kısım rivayetlere itibar etmez ve bunları tarikat yolunun gerçeklerine aykırı kabul ederdi. Ona göre tarikat ve şeriat ayrı ayrı değildi. Tarikatın özü, Cenab-ı Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'de vurguladığı "sırat-ı müstakim" yani Hz. Muhammed Mustafa'nın yolu olup, dinin ve şeriatın eksiksiz olarak uygulanmasıdır. Bu

39 Molla Zahir Efendi, 1882 tarihinde Muş ilinin Malazgirt ilçesine bağlı Kanıkork köyünde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i hatmettikten sonra bölgedeki medreselerde değişik ilim adamlarından ilim tahsil etmiştir. İlimi icazetini, Norşin (Güroymak) medresesinde Ziyaüddin Norşin'in yanında almıştır. Daha sonra kendi memleketinde medrese açmış uzun yıllar talebe okutmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok yer gezdi ve gittiği her yerde medreselerde talebe okuttu. Zahir Efendi, aynı zamanda Nakşibendiyye tarikatına mensub olup, gündüz talebe okutuyor, gece ise tasavvufi bir hayat yaşıyor, vaktini ibadet, dua ve kullukla geçiriyordu. Zahir Efendi, 1966 yılında Ramazan ayında, Cuma günü namazdan önce oruçlu iken vefat etmiştir. Kabri, Malazgirt ilçesine bağlı Tendürek köyündedir. Bkz. Mehmet Çağlayan, *Şark Uleması*, s. 298-300.

40 Akdeniz, age, s. 283. Ebubekir Efendi'nin yönlendirmesi ile yörede tekrar eğitim faaliyetlerine başlayan başlıca medreseler şunlardır: Hoca Abdullah isimli cesur bir din âlimin öncülüğünde, Varto ilçesine bağlı Qerqerut köyü medresesi; Molla Abdullah Bingöl tarafından aynı zamanda kendi köyü olan Solhan ilçesine bağlı Kasıman köyü medresesi; Molla İhsan, Solhan ilçesine bağlı Hazerşah köyü medresesi, Molla Said Kurtaran, Solhan ilçesi Girvas (Arakonak) medresesi, Molla Muhammed Sahip (Kılıç) Bingöl merkez Armelu (Elmalı) köyü medresesi, Molla Feyzullah ile başlayan ve Molla Abdülaziz Döner ile devam eden Karlıova ilçesi Hacıyan köyü medresesi, Molla Baba, Karlıova Halifan köyü medresesi, Çelebeli Hacı Halil Değer'in öncülüğünde, Molla Abdülaziz Döner tarafından tedrisat eğitimi verilen Solhan Çelebe (Şimşirpınar) köyü medresesi. Bkz. Naim Döner, age, s. 378-383. Ayrıca Bingöl ve çevresindeki Nakşi-Hâlidî Medreselerde Arapça tedrisata verilen önem ve buralarda okutulan ders kitapları hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Çetkin, "Hâlidî Medreselerinde Arapça'ya Verilen Önem ve Okutulan Ders Kitapları: Şeyh Ahmed Medresesi Örneği", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi Sempozyumu*, Bingöl, 2017, s. 473-494; Muhammed Çetkin, "Medreselerde ve İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitapları", *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslamî İlimler Uluslararası Sempozyumu*, Editör: İsmail Narin, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 2013, s. 373-398.

yüzden ilme ve ilim tahsiline çok önem verirdi. Zira din, yani şeriat ve tarikat, ancak ilim sayesinde bilinir, gelişir, uygulanır ve doğru bir semere elde edilir.⁴¹

Şeyh Ebubekir Efendi'ye göre tarikattan maksat, insanların şeriat dairesi içerisinde dinî bir hayat yaşamalarına yardımcı olmaktır. Bu yüzden de zamanın ve şartların elverdiği ölçülerde insanların dinlerini yaşamaları konusunda onlara yardımcı oluyordu. Kendi zamanında uyguladığı yöntemlerden bir tanesi de insanları hacca gitmeleri için teşvik etmesiydi. Kara yolu ile hacca gitme imkânı oluşunca, yörenin köylerinde genç ihtiyar demeden imkân olanları toplar, onları hacca götürür, tövbe ettirir, sakal bıraktırır ve dinî bir hayat yaşamalarına yardımcı olurdu. O tarihlerde Abdurrahman hoca adında bir zata, Şeyh Efendi'nin, insanları bu şekilde toplayıp hacca götürmesi ile ne yapmak istiyor diye sormuşlar. Bu zamana göre irşad hizmeti ancak böyle olur. Bu yüzden Şeyh Efendi, hac ibadetini vesile kılarak insanların dinlerini yaşamalarına yardımcı olmaya çalışıyor diye cevap vermiştir.⁴²

4.3. Yaşadığı Dönemde Cereyan Eden Bazı Hadiselere Bakış Açısı

Şeyh Ebubekir Efendi, gençlik döneminde Şeyh Said olaylarına tanıklık etmişti. Ona göre Şeyh Said olayı, dinî bir sorundu ve dinî sorunlar da Müslümanların tümü ile istişare edilerek çözülmeliydi. Şeyh Said ile kendi öz abisi Şeyh Abdullah Efendi arasında varılan mutabakat kararlarında, Cumhuriyet döneminde dinî konular hakkındaki yaklaşımın, yöredeki bütün Müslüman kanaat önderleri ile istişare edilerek çözüme kavuşturulması gerektiği yönündeydi. Yani mesele sadece bölgede yaşayan Müslüman Kürtlerin değil, Anadolu coğrafyasında yaşayan bütün Müslüman ahalinin meselesiydi. Bu yüzden ahalinin tansiyonunu yükseltecek, onları devlet ile karşı karşıya getirecek olumsuz herhangi bir durumun ortaya çıkmaması gerekiyordu. Ebubekir Efendi, Melekan köyünde alınan bu kararlara, Diyarbakır'ın Piran (Dicle) ilçesinde meydana gelen ve kontrolden çıkan olaylardan dolayı uyulmadığı ve bunun neticesinde Müslüman Kürt ahalinin başına büyük bir bela ve felaket meydana getirildiği kanaatindeydi. Ebubekir Efendi'ye göre, Müslüman Kürtlerin bu coğrafyadaki geleceği ancak dinî değerlerini, kültür ve geleneklerini koruyarak mümkündü. Bu da Anadolu'daki diğer Müslüman ahali ile ayrılmayı değil, bilakis, dinî ve millî değerler etrafında onlarla işbirliği yaparak bütün Müslümanların ortak hareket edeceği bir anlayış ile gerçekleştirilebilirdi. Aksi takdirde dinî değerler ile manevî değerler bir kenara atılarak

41 Akdeniz, age, s. 290; Döner, age, s. 374.

42 Akdeniz, age, s. 291; Döner, age, s. 375.

hiç bir yere varılamazdı. Zira manevi değerlerden uzaklaşmak, ne Kürtler, ne Türkler, ne de diğer Müslüman ahali için bir fayda getirmezdi.⁴³

Şeyh Ebubekir Efendi diğer konularda olduğu gibi siyasi konularda da örnek bir insandı. 1960 yılından önce Türkiye'nin idaresini elinde bulunduran Demokrat Parti zamanında bir heyet Solhan ilçesine gelir. Bu arada ilçe başkanı Mehmet Ali Aydın ile beraber Şeyh Ebubekir Efendi'yi ziyaret etmek için Melekan köyüne giderler. Gelen heyet, Şeyh Ebubekir Efendi'ye kültürlü ve bilgili bir oğlunuz olduğu hâlde Milletvekili adaylığı için başka kişileri göstermenizin sebebi nedir diye sorarlar. Müsaade ederseniz oğlunuzu aday gösterelim, hem seçimde hem de parlamentoda kendisine yardımcı olalım diye öneride bulunurlar. Şeyh Ebubekir Efendi bu teklifi kabul etmez. Heyetkiler, bu teklifi neden kabul etmediğini sorunca, Ebubekir Efendi, şöyle cevap verir: Bu gün ben aktif siyasetin içinde olmadığım hâlde, sizler gibi değerli parlamenterler, kimlerin aday gösterileceği konusunu danışmak için bana geliyorsunuz. Milletimiz de kime oy verecekleri hususunda gelip benden fikir almaktadırlar. Yarın oğlumu aktif siyasete soktuğumda, oğluma yardımcı olmanız için hem sizlerden, hem de oy vermeleri için milletten yardım talebinde bulunacağım. Dolayısıyla kendimi böyle bir duruma düşürmek istemiyorum. Bu cevap üzerine gelen heyet, hayretle birbirlerine bakarak Ebubekir Efendi'nin bu düşüncesini çok anlamlı bulur ve bu fikrin insanlar için ne kadar değerli olduğunu ifade ederler.⁴⁴

Şeyh Ebubekir Efendi, yörede ilim irşad faaliyeti yaparken, gerek mahal-li-mülki amirler, gerekse Ankara'daki merkezi hükümet ile iyi geçinmiştir. Bu yüzden de kendi döneminde yapılan din hizmetlerine çok fazla müdahale olmamıştır. 1960 ihtilalinde, dönemin birçok siyasi ve sivil kişilerine dokunulduğu hâlde Ebubekir Efendi'ye ilişilmedi. O dönem Bingöl'e gönderilen askeri yetkili, ülkemizde selamet ve sükûnetin sağlanmasında bize yardımcı olun şeklindeki talebine, Ebubekir Efendi, Paşam, bizler milletiz, vatandaşız, hangi yönetim başımıza gelirse bizler o yönetimle beraber devletimizin yanındayız. Dün, önceki yönetime karşı vatandaşlık görevimizi yaptık, bu gün sizlere karşı yapacağız şeklinde durumu kendisine izah etmiştir. Gelen askeri sorumlu, Şeyh Efendi'nin konuşmasını dinledikten sonra memnuniyetini ifade etmiş ve misafirlik adabına uygun ikramlarda bulunduktan sonra kapıya kadar yolcu etmiştir.⁴⁵

43 Akdeniz, age, s. 297-298.

44 Akdeniz, age, s. 315.

45 Akdeniz, age, s. 294.

4.4. Bazı Meziyetleri

Şeyh Ebubekir Efendi, Bingöl, Elazığ, Erzurum, Muş ve Diyarbakır çevresinde, itimada şayan, sözü geçerli, anlaşmazlıkları çözen önemli bir konuma sahipti. Bölge halkı kendisini sever ve sayardı, sözü yerde kalmazdı. Zira o, her işinde adalet ve hakkaniyete önem verirdi. Onun döneminde Melekan köyü adeta bölge halkının sorunlarını çözüme merkeziydi. Bu yüzden köyde misafir eksik olmazdı. Gelen her misafirin yeme, içme ve yatma yeri hazır-
dı. Halktan zekât ve yardım toplamazdı. Koyun ticareti ile uğraşır-
dı. Bu işi başkalarına yaptırır-
dı, kendisi bizzat uğraşmazdı. Rızkı genişti, cömert bir insandı. Herkesin gözü ondaydı. İhtiyacı olanlara yardım ederdi. Şefkat ve merhamet sahibi bir zattı.⁴⁶

Şeyh Ebubekir Efendi'nin önemli meziyetlerinden bir tanesi de ağırbaşlı ve vakar sahibi bir kişi olmasıydı. Az konuşurdu, ama sözünde hüner vardı. Şahsi işlerini başkalarına bırakıp, memleket sorunları ile uğraşır-
dı. Oturmasında, kalkmasında, yürüyüşünde, konuşma tarzında ve bütün diğer hareket ve sözlerinde edep dairesi içerisinde hareket ederdi. Vefatına yakın bir zamana kadar evinde hiçbir zaman minderde oturmamıştı. Odasının içinde serili halılar üzerinde, odanın ne üst ne de alt köşesinde, ortasında, yastığa dayalı olarak otururdu. Hasta ve uyku zamanı dışında ayaklarını uzattığı görülmemiştir. Bağdaş kurarak otururdu. Yürüyüş tarzında bir heybet ve vakar vardı. Çarşı ve sokaklarda yürürken insanlar onun yürüyüş ve heybetine hayran kalırdı. Otururken, kalkarken, caddelerde yürürken her zaman yanında kalabalık bir topluluk olurdu. Onu gören herkes etrafına sarılırdı.⁴⁷

Ebubekir Efendi'nin, bir diğer önemli meziyeti ise hareket ve tavırlarının şeraite uygun olmasına gösterdiği hassasiyetti. O, ibadeti sadece namazdan ibaret olarak görmezdi. Ona göre müminin her hali ibadetti. Bu yüzden devamlı halkın içinde bulunup onlara yardımcı olmaya özen gösterirdi. Herkese kulak verip derdini dinler, imkân dâhilinde çaresini arardı. Nefsine uyup yanlış iş peşinde koşanlara asla mûsamaha etmezdi. İnsanlar arasındaki ihtilafı konuları yatıştırılmaya, sulh ve sükûneti sağlamaya azami derecede gayret gösterirdi. Çevresindeki insanların her hali ile ilgilenirdi. Hayatı boyunca hep haklıdan ve doğrudan yana oldu. Doğru insanları sever, kötülüklerden nefret ederdi. Ona göre şeyhlik ve müridlik şeriatın çerçevesinde olmalıydı. Hurafe ve safsata ile körü körüne şeyhe bağlanmanın faydadan ziyade zarar getireceği kanaatinde idi. Bundan ötürüdür ki ilme önem verirdi. Gıybetten

46 Akdeniz, age, s. 288; Döner, age, s. 374.

47 Akdeniz, age, s. 296; Döner, age, s. 374.

hoşlanmazdı. Bölgenin imarı ve kalkınması için çalışırdı. Camilerin imar ve yapımına, köprü, yol, su ve diğer alt yapı çalışmalarına önem verirdi. Bu şekilde daha pek çok güzel meziyetlere sahip olan Ebubekir Efendi, yaşadığı sürece insanlara faydalı olmaya çalıştı.⁴⁸

4.5. Bilinen Halifeleri

1. Şeyh Vahdeddin Efendi (Kendi Oğlu)
2. Şeyh Bahauddin Efendi (Varto ilçesi Rindaliyan köyü)
3. Şeyh Muhammed Selim Efendi (Varto ilçesi Dadinan köyü)
4. Molla Muhammed Emin Efendi (Muş ili Ziyaret köyü)
5. Molla Abdülmecid Efendi (Solhan ilçesi Turna köyü)
6. Molla Ubeyyid Efendi (Solhan ilçesi Gırvas Arakonak köyü)⁴⁹

4.6. Vefatı

Şeyh Ebubekir Efendi, ömrünün son günlerini, Solhan İlçe merkezinde geçirdi. 1972 yılının Mayıs ayında bir gün ilçe merkezinden kalkıp, Melekan köyüne hareket etti. Giderken, kendisini uğurlamaya gelenlere, ben ölüm yerime gidiyorum hakkınızı helal edin dedi. Hazerşah köyünden geçerken orada kısa bir süre kaldı, köy halkından helallik istedi. Köydeki evine vardı. Bir süre dinlendikten sonra akraba, komşu ve köylüler tarafından ziyaret edildi. Onlardan da aynı şekilde helallik istedi. Aynı gün yani 11 Mayıs 1972 Perşembe günü akşam namazına yakın bir zamanda Cuma'nın faziletine kavuşarak 67 yaşında iken ruhunu Rahman'a teslim etti. Ebubekir Efendi, daima, Allah'ım, başkalarının yardımına muhtaç olmadan, takatim yerindeyken ruhumu kabzet diye dua ederdi. Gerçekten de dua etiği şekilde vefat etti. Bütün yöre halkı cenazesine iştirak etti. Cenazesi, Melekan köyü kabristanlığına defnedildi.⁵⁰

5. Vahdeddin Efendi (ö. 2009)

Vahdeddin Efendi, 1924 yılında Melekan'da dünyaya gelmiştir. Şeyh Ebubekir Efendi'nin oğludur. Gençliği, yörenin, Şeyh Said olaylarından sonraki sancılı bir dönemine denk geldi. Bu yüzden gençlik döneminde medrese tahsiline zemin ve fırsat bulamadı. Ancak küçük yaşlarda, Kur'an-ı Kerim öğrendi ve bazı temel dinî bilgiler ihtiva eden kitaplar okudu. 1945 yılından sonra ortam biraz durulunca babası Şeyh Ebubekir Efendi, başta Melekan

48 Akdeniz, age, s. 297.

49 Akdeniz, age, s. 311; Döner, age, s. 369.

50 Akdeniz, age, s. 308; Döner, age, s. 386.

köyü olmak üzere civar köylerde medrese eğitimini tekrar başlatınca, Şeyh Vahdeddin Efendi talebelere katılıp medrese eğitimine başladı. Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen büyük bir azim ve çaba ile medrese tahsilini bitirdi. Vahdeddin Efendi, Bingöl'ün Perhangük (Çavuşlar) köyünden Molla Halid Efendi, Karlıova Sağnis köyünde Molla Hamdi Efendi, Muş-Malazgirt Tendurek köyünde Molla Zahir Efendi gibi önemli hocalardan dersler aldı. En son Varto'nun Rındaliyan köyünden Molla Bahaeddin'in yanında okuyarak 1952 yılında medrese tahsilini bitirdi.⁵¹

Vahdeddin Efendi, medrese tahsilinden sonra müderris olarak Melekan Medresesinin başına geçti. 1969 yılına kadar talebe okuttu. Bu tarihten sonra Bingöl merkeze taşındı. Dolayısıyla o tarihe kadar yörede medrese hizmeti veren Melekan medresesi de kendiliğinden kapanmış oldu. Vahdeddin Efendi, ailesinin geçimini tedarik etmek için ticaret ile uğraştı. Bu meşguliyet, onu dedelerinin müritlerinden ve yöredeki din hizmet faaliyetinden alıkoydu. Vahdeddin Efendi 1970'li yıllarda bir trafik kazası geçirdi. Bu olay onun beden sağlığında epeyce gerileme meydana getirdi. Bundan sonra da çeşitli hastalıklara maruz kalarak vücudu gitgide fonksiyonunu kaybetmeye başladı. Bu şekilde ömrünün son demlerini hastalıklarla geçirdi. 16 Mayıs 2009 tarihinde vefat etti. Cenazesi, Melekan köyü kabristanlığına defnedildi.⁵²

Sonuç

Bingöl'de Bir Tasavvuf Ailesi, Melekan Şeyhleri adlı çalışmamızda kısaca şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Bingöl'ün İslam dini ile tanışması, İyâz b. Ğanm komutasındaki ordunun bölgeyi fethetmesi ile başlamıştır. Halidilik, Bingöl'e Cizre ve Diyarbakır bölgesi üzerinden gelmiştir. Nakşi-Halidi geleneği Bingöl'e getiren zat Şeyh Ali Sebtî'dir. Bölgedeki ilk halifesi Solhan İlçesi, Melekan köyünden Şeyh Abdullah Efendi'dir.

Şeyh Abdullah Efendi döneminde bölgede bulunan pek çok insan Melekan köyüne gelerek, burada hem medrese usulü ilmî tedrisat, hem de tekke terbiyesi ve Nakşî-Halidî tarikat eğitimi almışlardır. Burada eğitim alan insanlar, kendi memleketlerine döndüklerinde buldukları yerlerde medrese açmak suretiyle ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu usul, Şeyh Abdullah Efendi döneminde olduğu gibi, kendisinden sonra postnişin olan diğer Melekan Şeyhleri döneminde de devam etmiştir.

51 Akdeniz, age, s. 312.

52 Akdeniz, age, s. 313.

Şeyh Mahmud Efendi, yöredeki bir gurup gönüllü ile beraber, tarihte 93 Harbi olarak da bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'na katılmış ve büyük yararlılıklar göstermiştir. Hayatının kalan kısmını, yörede ilim ve irşad faaliyetleri ile geçirmiştir.

İkinci Şeyh Abdullah Efendi döneminde Birinci Cihan Harbi yaşanmış, Şeyh Abdullah Efendi yöredeki halk ile beraber sivil bir güç oluşturarak Muş-Bulanık çevresinde Ruslarla uzun muharebeler yapmıştır.

Şeyh Ebubekir Efendi dönemi, Melekan ailesinin yeniden toparlanıp, medrese eğitimini canlandırmaları ve yörede yeniden ilim ve irşad faaliyetlerine başladıkları bir dönem olmuştur.

Melekan ailesinin son medrese hocası ve tarikat postnişini, Vahdeddin Efendi'dir. Vahdeddin Efendi'nin, 1969 tarihinde Melekan köyünden Bingöl merkeze taşınmasıyla Melekan'da hem ilim-irşad faaliyetleri, hem de medrese eğitimi son bulmuştur.

Kaynakça

- ACAR, Abdurrahman, "Bingöl ve Çevresinde İslam Dininin Yayılması" *Birinci Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl 2014.
- AKDENİZ, Hüseyin Abdullah, *Melekan Şeyhleri*, İtaki Kitabevleri, Malatya 2009.
- AYDOĞMUŞ, Günerkan, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, Manas Yayıncılık, Elazığ 2009.
- BİNGÖL, Abdülkerim-ARAZ, Mehmet Faruk, "Bingöl'de Halidilik "Mele Azin Ailesi", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Halidîliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum)*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 4-5 Mayıs, Bingöl 2017, s. 311-340.
- ÇAĞLAYAN, Mehmet, *Şark Uleması*, İstanbul, Çağlayan Yayınları, 1996.
- ÇETKİN, Muhammed. "Hâlidî Medreselerinde Arapça'ya Verilen Önem ve Okutulan Ders Kitapları: Şeyh Ahmed Medresesi Örneği," *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidîliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi Sempozyum*, Bingöl 2017, s. 473-494.
- "Medreselerde ve İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitapları", *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslamî İlimler Uluslararası Sempozyumu*, Editör: İsmail Narin, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s. 373-398.
- ÇUBUKÇU, Asri, "İYÂZ b. GANM", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, s. 498-499.
- DÖNER, Naim, "Hâlidî Gelenegin Melekan (Mutluca) Örneği Bağlamında Şeyh Ebu Bekir Efendi'nin Hizmetleri", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Halidîliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum)*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 4-5 Mayıs, Bingöl 2017, s. 359-394.
- Zuhuru'l-Halidiyyeti fi Anhai Çapakçur (Bingöl) ve Cuhudu Meşayih-i Melekan fi Neşriha*, İlahiyat Yayınevi, Ankara 2018.
- EL-ÇANİ, Sebahattin, *Ulemauna mine'l-Müderisine fi'l-Karni'l-İşrîne*, Daru'r-Ravda, İstanbul 2016.
- ERDEM, Bünyami, *Şeyhü'l-Meyadini*, Örnek Ofset Ltd. Şti. Elazığ 2010.
- KARABULUT, Serdar, *Şeyh Ali Sebîf el-Palevî*, Tibyan Yayıncılık, İzmir 2014.
- KAVAK, Abdulcebbar, *Mevlâna Hâlid-i Nakşebendî ve Hâlidîlik*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016.
- KORKUSUZ, M. Şefik, *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakir Velileri)*, Yıldızlar Matbaası, İstanbul 1997.
- MEMİŞ, Abdurrahman, *Halidi Bağdadî ve Anadolu'da Halidilik*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.
- MUSLU, Ramazan, "Bingöllü Bir Halidi Şeyhi: Şeyh Ahmed Çapakçûrî", *I. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl 2014, s. 125-138.
- OĞUZ, Muhammed İhsan, *Tasavvuf Yolunda Manevî Cihad*, Oğuz Yayınları, İstanbul 1998.
- ÖZDEMİR, Muhittin, "Şafii Mezhebinin Doğu Anadolu Ayağı ve Bingöl Örneği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S: 7, Nisan 2006, s. 343-364.
- ŞEŞEN, Ramazan, "CEZÎRE" *DİA*, İstanbul 1993, VII, s. 509-511.
- TUFANTOZ, Abdürrahim, "MERVÂNÎLER" *DİA*, İstanbul 2004, XXIX, 230-232.
- TUNCEL, Metin, "BİNGÖL", *DİA*, İstanbul 1992, VI, s. 183-184.
- YAPICI, Süleyman, *Harput Âlim Müellif ve Mutasavvıfları*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 2004.